

Шорно эл, пориллик да гим бер!

44-ше (3328) №,
2017 ий 28 октябрь,
шуматкече.

ЯМДЕ ЛИЙ

1933 ий 1 февраль годсек лектеш.

0+

Налза, лудса! Йолташ лийза!

Н.СЕМЕНОВАН фотожо.

Ик кечын Советский район Кодам тун школыш миен савырнаш кумыланна. Тыште 64 йоча тунемеш. Ме 1-7-ше класслаште тунемше-влак дене вашлиймашым эрта-рышна. Марий Эл Республикын сулло да калык туныктышыжо Зоя Александровна Беляева дене кылна пенгыде. Школышто сылнымут да драмкружок пашам ышта. Йоча-влакын возкалымышт газетыштына жапын-жапын савыкталтыт. Икмыняр ий почела тунемше-влак «Марий юнкор» слётыштына лийыныт.

Чылажат сай! Туге гынат кумылна изиш волыш: «Ямде лий» газетым монтгышкө налын, лудын шогышо йоча шагал. Ончыкыжым газетнан йолташыже фотоснимкысе семынак шуко-шуко лиеш манын, чот ушанена.

Л.ГРИГОРЬЕВА.

Подписчик-влак коклаште уэш лотерейым увертарена. Кө скейд-бордым модын налнеже? Кө үстембал теннисым але футболым? А шүдö чупа-чупс көлан логалеш? Тыгак мотор книга, энгырвоштыр, чайгорка, тунемме үзгар, модыш-влак да молат модалтыт.

Лотерейыш ушнаш теве мом ыштыман:

1. Почто отделениеште «Ямде лий» газетлан подпискым ыштыза.
2. Квитанцийым (але копийым) редакцийышкына колтыза.
3. Сенгыше-влакын лүмыштым газетыштына эскерыза.

Ак - 298 тенгеат 80 ыр. Индекс - П4696.

1-2 ноябрьыште МарГУ-што краеведений дене республиканский олимпиаде лиеш. Тудо Экологий идалык-лан пöлеклалтеш. 8-11-ше класслаште тунемше-влак шинчымашыштым тергат.

26-28 октябрьыште Йошкар-Олаште «Марий вургем пайрем унала үжеш» регион-влак кокласе конкурс эрта. Вургем-влакым түрдö номинаций почеш аклат.

Электрон подпискылан 89093687726 номерышке (Билайн) 150 тенгем пыштыза. Вара emanova.anf@mail.ru адресышке серышым колтыза. Тушто фамилийдам, лүмдам да электрон адресдам ончыктыза.

Увер выр-выр

Калык шарна

Кумдан чапланыше лётчик-космонавт, Совет Ушемын кок гана Геройжо А.Г.Николаевын икымше гана космосыш чонеш-тымжлан тений 55 ий темын. Тидын лүмеш 20 октябрьште Какшамарий ялыште мемориал кўм почмо. Андриян Григорьевич Мариинский Посадысе лесотехнический техникумышто тунеммыж годым 1947 ийыште тыште практикым эртен.

Космонавтын Пётр шолыжын ўдыржө, Анна Самсонова, шочмо Чуваш Республикасые Шоршелы ялыштыже А.Г.Николаевын лүмжым нумалше мемориальный комплексын директоржо А.Н.Тукмаков да ял калык А.Г. Николаевым шарналтеныт. Уна да тунемше-влак мемориал кў воктене сиреным шынденыт.

Л.ГРИГОРЬЕВА.

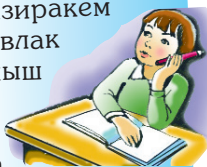
Звенигово район.

М.СКОБЕЛЕВЫН фотожо.

Тунемаш келша

Мыланемшколышко кошташ моткоч келша. Изиракем годымак ака-иза-влак дене пырля школыш виешак толам ыле. Тунам акамым Олимпиада Алексеевна туныктен. Кызыт тудо мыйын туныктышем. Математике урокым йоратем, физкультурымат эре вучем. Эх, теле шуэш гын, ече дене шер теммешкак мунчалтем.

Дамир СУВОРОВ.
Морко, Арын.

Кужэнер район Старсела тўвыра пўртыштө 21 октябрьште писатель З.Ф.Каткован шочмыжлан 95 ий темме лүмеш «Куатле илыш тамым паленам...» шарнымаш кас эртен. Тушко уна-влак: Марий Элын калык поэтше Геннадий Сабанцев, «Саскавий» ушемн чолга ўдырамашыже-влак – толыныт. Писательын творчествож нерген поэт Альбертина Иванова каласкален, В.В.Попова онай вашлиймаш-влакым шарналтен. Пайрем йоча-влакланат пеш пайдале ыле.

Кужэнер, Конганур.

Снимкыште: мый (шола гыч кокымшо) да Кристина Быкова – сылнымутчо-влак дене пырля.

Алёна РЫБАКОВА.

Дублёр кече

Руш Кукмарий школыштына тыгай йўла уло: кажне ийын Туныктышо кечын дублёр кечым эртараш. Туныктышо-влакым кугурак классыште тунемше-влак алмаштеныт. Мый визымше да кандашымше класслаште математикым туныктенам. Пеш келшен! Туныктышо-влакым саламлен, концертм ончыктенна. Дублёр кечын пален налым: туныктышын профессиыже куштылго огыл.

Вера ЛИХАЧЁВА, 11-ше класс.
Медведево район.

Грипп деч прививкым ышташ ида лўд. Теве ончалза: школьник-влак, кўлан прививкым ыштеныт, моло деч 6,9 пачаш шагалрак черланеныт.

Лишыл улыт

Мыйын кок ковам да ик кочам уло. Авам велым ковам ден кочамже пырля улыт, а вес ковамже (ачамын аваже) пошкудо Шернур районышто ила. Лишыл ковам ден кочам сулен налме каныш марте совхоз пашаште тыршеныт. Ковам ушкалым лўштен, а кочам трактористлан ыштен. Ковам ден кочам-влак пеш поро, ныжыл кумылан улыт.

Александра ЗАХАРИНА.
У Торъял, Немда.

28
Октябрь –
Коча-кова-
влакын
кечышт.

Пүртүсө муру

2017
ГОД ЭКОЛОГИИ
В РОССИИ

Чодыран озажым куштат

Марий Элна – чодыралан поян кундем. Но ты поянлыкым аралаш да ешарен толаш огыл гын, тудо илен-толын йөршеш йомын кертеш. Тыге ыяже лий манын, чодыра верч азап-ныше ең-влак кугыжанышын полшымыж дене түрлө йөнүм кычалыт. Иктыже – самырык тукымым шочмо мландын озаке семын кушташ. Тек кажныже изинек пүртүсын ойгыжым шижеш, шочмо кундемже ончыкыжымат мотор, поян лийже манын, могай-гынат надыржым пышта.

Медведево районысо Куяр школышто тунемше-влакын «Древляне» лесничествышто уло. Вуйлатыше Марина Вячеславовна Александровна ойлымыж почеш, школыштышт республикысе инновационный площадке пашам ышта. Тысе станций «Чодыра да теорийлан энертен ямдылалт-маш» маналтеш. Тунемше-влак Куяр лесничестве, республикысе Эколого-биологический йоча рүдер, Марий чодыра озанлык техникум, Юлтех университет дене пенгыде кылым кучат.

Ыштыме паша:

- ◆ Чодыра да тушто илыше чыла чонан нерген пален налыт;
- ◆ лесник-влакын кучылтмо үзгарышт, техникышт дене палыме лийыт;
- ◆ питомникыште нөшмө гыч пушентгым куштат, эскерымашышт почеш шымлымаш пашам возат;
- ◆ пүртүсым аралаш күлмө нерген листовкым, плакатым сүретлат, калык коклаш шаркалат;
- ◆ кормушкым, шырчык омартам ыштат. Ұмаште чодыраште кайыкклан 43 у портым сакеныт;
- ◆ Аланга ер йыр шүкшакым эрыктат, «Алеша» памашын арулыкшым эскерат.

2.

1.

Изирак-влак шымлымаш пашам возат, «Икымше ошкыл» республикысе конкурсыш ушат. 2016 ийыште тиде конкурсышто школ 3-шо, тиддеч ончыч 2-шо верым налын.

Школ лесничествылан Куяр лесничествым вуйлатыше А.Н.Цыганок, специалистше-влак Т.Н.Янаева, В.И.Воронков полшышым пуат. 8-ше классысе үдыр-рвезе-влак кенегежым лесничествыште практикым эртат.

Школ лесничестве, икшывым пүртүсым аралыше сомылыш ушен, ончыкылык профессионал ойырымаште шүкшалтышым ышта. Арам огыл Марий чодыра озанлык техникумышто Анисовмыт, Воронковмыт тунемыт. Нуно ача-кочаштын пашаштым шуяш тўналыт. Тугеже чодырана пенгыде кидыште лиш.

А.ЭМАНОВА.

3.

4.

Снимкыште:

1. «Икымше ошкыл» конкурсышто сенгыше-влак. 2. Рвезе-влак шүкшакым опташ лакым кўнчат. 3. Стенд воктене. 4. Дима Сорокин кормушкым сака.

Фото-влакым школ лесничествын архивше гыч налме.

Мут - Вужга кисалан

Марий Элысе сонарзе озанлык-влак янлык да кайык-вусо-влакым шотленят. Могайрак сүрет - ончалза.

Вўдысö пасуголя.

Чылаже 13286 ир янлыкым шотлен лукмо. Идалык мучко 4 тўжемлан шагалеми. Специалист-влакын ойлымышт почеш, янлык можыч шукураракат, но тений вўд шарлымылан көрануным шотлаш неле лийын.

Байбак-сурок

(542 янлык) тўн шотышто «Емешевский» кугыжаныш заказникыште, тыгак Курыкмарий районысо шудылык верлаште ила. Тений шагалеми огыл.

Марий чодыраште 30828 **кўдыр** ила. Кўдыр 12,8%-лан, а вўдышто ийын коштшо кайыквусо 7%-лан шагалеминыт. Амалже - шошым, игым ыштыме годым, йўр чот йўрын, кайык-влакын пыжашышт вўд йыма-лан кодыныт, а иге-влак шукушты коленыт, шагалектыныт.

Л.СЕМЕНОВА ямдылен.

Чылаже 900 **маскам** шотлен лукмо. Моло ийла дене тагастарымаште ни шагалеми, ни шукеми огыл. Эн шуко Килемар районышто ила: ик тўжем гектар кумдыкышто 1-2 тореш чапа вашлиялтеш. Звенигово, Медведево, Морко да Юрино районлаштат ужалтыт.

Лиеш ару

Йолташ-влак ден погынен, Шўкшак орам погена. Эгер лиеш мотор, Памашна йога яндар. Пўртўснам ме аклена, Кажныжлан каласена: «Пўртўсна - мемнан ешна, Тудо мыланна полша. Мемнан верчынак тырша, Илышнажым пойдара». **Дарья ОРЕХОВА.** Оршанке, Кугунур.

Шыжым куэ лышташ йытыран йога - вес иешыжым киндан ий лиеш.

Шыже южышто энгыремышвот кояш тўналеш - кылмыкта, ояр игече лиеш.

А.Е.Китиковын «Марийские народные приметы» книгаж гыч, 1989 ий.

Аралыза!

Йоча-влак, аралыза! Аралыза янлыкым, Аралыза кайыкым - Аралыза

изи йолташнам! Кунам ме аралена - Эн поян лийына. Чонна ден куанена, Кундемнам перегена.

Юлия ИВАНОВА. Кужэгер, Шорсола.

«Кугу Какшан» заповедникын научный пашаенже Геннадий Алексеевич **БОГДАНОВ** каласкала: **Янлыкат чонешта**

- Шыжым шокшо элыш кайык-влак гына огыл, рукокрылый отрядыш пурышо икмыняр янлыкат

чонешта. Тыгайже Марий Элыште 9 тўрлö уло. Йўштö толмеке, нуно 500-1900 меңге торашке шокшо верым кычалын каят. Шуко тўжем водывычыранге (летучая мышь) «Самарская Лука» национальный паркын да Жигулевский заповедникын кўан верлаштышт телым эртарат. Икмынярже йўштö пагытлан Марий Элешак кодеш. «Горное Заделье» пўртўс памятник кумдыкышто кўэш пижын кечалтше кужу пылышан водывычырангым (ушан бурый) да йўдвел кожаным (северный кожан) вашлияш пернен.

Икана шыжым «Кугу Какшан» заповедникысе кордонын фундаментшыже пижын шичше кужу пылышан водывычырангым (снимкыште) муынна.

Водывычыранге 1-2 игым ышта.

Марий Эл Республикын Йошкар книгашыже кум тўрлым: кужу пылышан водывычырангым, чодыра-вычырангым, кугу водывычырангым - пуртымо.

Пакчаште

Шыже - поян пагыт. Кенез гоч ончен куштым поген налме жап: ондак кияр ден помидорым, вара шоган ден чесноком. Черет ушменлан, кешырлан, паренгылан шуын. Пакчаска деч посна шўрат тамле ок лий. **Максим АЛМАКАЕВ.** ***

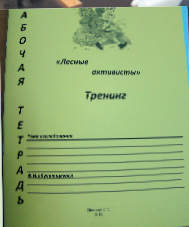
Пакчаштына онай шере пурис шочын: пеш кугу да нарынче тўсан. Авай пўчкын ончен. Кўргыштыжö эше ик пурис кушкын улмаш.

Дима НИКОЛАЕВ. Морко, Коркатово.

АКЦИЙ

Чодыран таҥже лийнет?

14 октябрьште 2-шо номеран Медведево школышто «Чодыра активист-влакын школышт» эртен. Тиде школышто шинчымашым налаш Знаменский, Кузнецово, Куяр, 2-шо номеран Медведево, У

Арбан, Турша, Шойбулак школла пеленысе лесничестве але экологический отрядлаште улшо тунемше-влак ушненыт. Медведево районысо прокуратурын пашаенже-влак нуным пүртүсым аралыме шотышто эртарыме паша дене палдареныт. Ёдыр-рвезе-влак просвещений, шымлымаш, теорий да практике дене тренингым эртенят. Тыге «Чодыра активист гыч чодыра лидер марте» проектыш ушненыт. Проектым Президентын грантше фонд негызеш «Чодырам аралымаш» автономный коммерческий огыл организаций шындара.

ЛИВАНОВА.

Авторын фотожо.

Пүртүс ава, мый, ош тўняшке толыв, тыршем эреак пеленет лияш. Надежда НИКИТИНА.

ЭКО УРОК

Ур көрҗашан пушенгыште ила. Тудо пеш мотор. Телылан понго ден пүкшым ямдыла. Йўштө телым пыжашыштыжак эртарат. Пушенге гыч пушенгыш торштылеш.

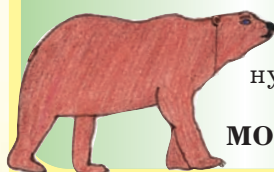
Юлия ШУЛЕПОВА.

Шоншо изи, иман да сур тўсан. Пеш пашаче, понгым погаш йората. Тудо ош понгым, лышташпонгым да шопкевапкам пога. А телым лышташ коклаште мала.

Анна КУПСОЛЬЦЕВА.

Марий чодыраште күрен маска ила. Кенежым тудо түрлө саскам, мўйым кочкеш, телылан коям пога. Ош лум толешат, маска келге вынемыш малаш возеш да телыгоч чапажым нулен кия.

Юлия МОКРУШИНА.

Медведево, Знаменский.

1. Тудо олыкышто, пасушто, вўд ўмбалне, курыкла коклаште шочеш. Көршөкышкат шындат.
2. Лўнгалт шинчыше купым кузе маныт?

1	П					
2	Ў					
3	Р					
4		Т				
5	Ў					
6	С					

3. Тиде чоя янлык садак капканыш пижеш.
4. Удыр – рушлаже ...
5. Мўкш мом пога?
6. Томан саска. Ондак Кавказыште, Азийыште, Ираныште шочын. Кызыт Марий кундемысе сад-пакчазе-влакат ончен куштат.

Надя АЛЕКСЕЕВА.
Волжский, Пётъял.

Ончо, шордо!

ЭКО йолгорно

Икана Ванюш ден Зоюш чодырашке понгым погаш каеныт. Корнышто түрлө нерген кутыркаленыт. Зоюш йодеш:

- Ванюш, тый могай понгым утларак йоратет? Мыланем гын чыла келша.
- Курезым, – вaшештыш Ванюш. – Тудым ме уло еш дене погаш коштына.

Йоча-влак чодыраште түрлө понгым погышт. Корзингаштым тыманмеш темышт. Трукышто Ванюш кычкырале:

- Зоя, ончал-ян, мо тиде? Тидыже шордыс!
- Ой, могай мотор! Ваня, ончо, воктеныже пре-зыже уло!

Йоча-влак кужу жап элыште курезым пушенге шенгелне кочкаш йордымө понгым шордо ешым ончен погышт. Фотоснимкымат выштышт.

Катя РЫБАКОВА.

Н.Заболоцкий лўмеш 2-шо номеран Шернур школ.

Ятыр зылыште курезым кочкаш йордымө понгым гылан шотлат. Тудо пагарлан неле. Теат, йоча-влак, шекла-ныза. Врач-влак курезым арняште ик гана веле кочкаш темлат.

Полыш

Куш, изи кож!

Кызыт Татарстан Республикашыште чодырам шындыме арня эртаралтеш. Мемнан школат тиде пашаш ушныш. 2-4-ше класслаште тунемше-влак туныктышо дене изи кож-влакым шындаш мийышна. Мемнам лесник Л.В.Сергеев вашлие. Тудо росота-влакым кузе шындаш ончыктыш, вара пырля шындышна. Тиде кечын ме поро пашам ыштышна.

Радик ИШТУГАНОВ, 4-ше класс.
Татарстан, Агрыз, Пелемеш.

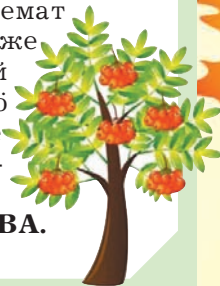
Куэ ден пызле

Кöлан шыже ночно да шыде, а көлан – шортньо пагыт. Лышташан пушенге-влак оралгеныт. Теве ладыра куэ нарынче тусым налын. Воктеныже пызле шога. Тудо куэлан каласыше гай коеш: «Ончал, мыйын кичкем-влак могай йошкарге улыт». «Чыным ойлет» маншыла, куэ укшыжым рүзалта. Кайыккомбо, турня-влак шокшо кундемыш чо-нештат. «Сайын кодса! Вес гана ужмешке чеверын!» – йүккланат.

Изи Кандашплек ялемат шүлыкангын. Шке семынже шыже мане: «Эх, тый кенежын ош йүксö мурыжо улат». Тыге кутыркален, тудо тельш ошкылеш.

Сама ГЛУШКОВА.

У Торъял район.

Мастар кид

Шыже лыш-таш гыч тыгай тумнам ышташ моткоч куштылго.

Йоча-влак, те могай лышташым погенда? Аппликацийда могай лектын? Серышым да фотом колтыза.

Кожым сурт воктене шындаш огыт темле. Пушенгын вожшо пеш умбалне, сандене мардежан годым йорлын кертеш.

ПГТУ-н Ботанический садше «Кисалан пöрт» конкурсым увертарен. Паша-влакым 7 ноябрь марте налыт.

Шыже бал

1. Молан кайык пыжашыште муным тўкалаш ок лий?
2. Шонго пушенге-влакым руырек, чодыра кошка. Амалже могай?
3. Шошым да кенеж тўналтыште чодыраште лўшкаш, йўк-йўаным лукташ чарат. Молан?
4. Могай кайык, шокшо эл гыч толшыжла, пел корныжым чоґешта, пельжым ошкылеш?

Викторине

Чын вашештышылан пöлек – КОМПАС!

Кодшо арнян школыштына «Шыже бал» эртыш. Тудым моткоч вученна, чот ямдылалтынна. Ме, тўналтыш класслаште тунемше-влак, шыже нерген почеламутым сылнын йонгалтарышна, мурым мурышна

Юлиана ЛЕОНТЬЕВА.
Параньга, Олор.

Кажне янлыкын умылжым кычалын му да ушо.

Еґ-влакым, койыш-шоктышыштым ончен, тўрлö янлык дене таґастарат. Мут-влаклан мужырым ыштыза.

Лүдеш Кутко гай
Пашам ышта Маска гай
Чоя Пöрткайык гай
Кугу, таза Мераґ гай
Изи, лүдшö Рывыж гай

Кристина АРХИПОВА.
Морко, Паймыр.

ИЛЬБАСОВАН фотожо

Йолташем

Уло поро йолташем,
Тудым мые пагалем.
Ваш келшен ме илена,
Тунемашат кертына.

Парт коклаште
шинчымек,
Яндар южыш лектына.
Модын-воштыл
куржталмек,
Мöнгö вельш

ошкылна.

**Алина ЕВСЮТКИНА.
Морко, Шлань.**

Аня, София да Катя
Советский посёлкышто илат.
Каныш кечын Кукмарий ял вокте-
нысе куэрыш кошташ йöратат.
Чодыраште пүртүсым эскерат,
кайык мурым колыштыт.

Синквейн

Пöрт
Мотор, кугу.
Илена, кочкына, модына.
Тыште пиалан илыш.
Куан.
**Андрей РЕПИН.
Советский, Öрша.**

«Ший пүян Ший Пампалче» йомакым шарналтыза.

• Пампалчын ший пүйжö
гыч мо велалт кая?
• Пүнчыш күзымыж годым
Пампалчын кыдалже гыч мо
камвозеш?

Ойыртем-влакым му.

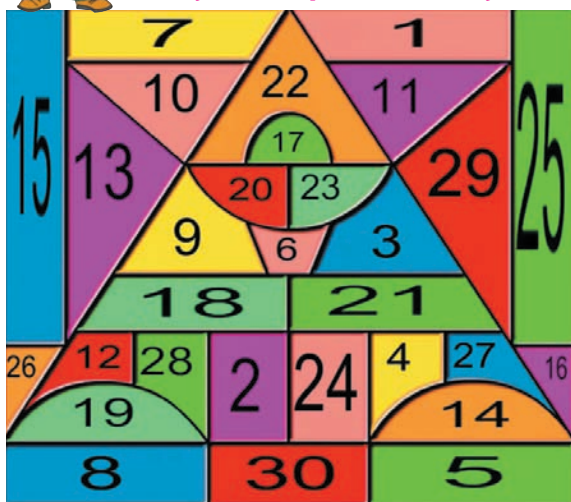

Огай

Акрет Русь-
ышто шовыным ушкал,
тага да сöсна коям йытын
уй дене варен ыштеныт.

Шыжым пöрткайыкат поян лиеш. (Калыкмут.)

Ой, кушко мый логалынам?
Цифрже мынар шуко – шинча-
мат шаланыш. Йоча-влак, икте
гыч кумло марте кычал муза.

Чылаже мынар «Л» буква шылын шинчын?

Школышко

Эрдене помыжалтын,
Мый школыш погынем.
Кугу сумкамым налын,
Учебникым оптем.
Тöрза гычын ончалын,
Йолташ-влакым вучем.
Пырля ме погыналын
Каена йывыртен.
Школна капкажым почын,
Йоча-влакым вуча.
Ме, парт коклашке

шинчын,

Тыршен тунемына.

**Наталья СИДОРОВА.
Татарстан, Агрыз,
Кугу Шия.**

Тенгече
Наташан шочмо
кечыже лийын.
Саламлена!

Индекс: Марий Элыште,
Пошкырт ден Татарстан
кундемлаште - П4696.
Тираж 1000 экз. Заказ 2198.
Формат – А-4-8.
Директор-тун редактор
Л.В.СЕМЕНОВА.

E-mail: yamde_lii@mari-el.ru,
yamde_lii@mail.ru
Сайтын адресше: yamde-lii.ru,
Тел. 45-25-49(факс);
45-22-82.

выктыме. Типографийын

УЧРЕДИТЕЛЬ-ВЛАК:

Марий Эл Республикы-
се культур, печать да
калык-влакын пашашт шо-
тышто министерстве, «Ям-
де лий» газет» кугыжа-
ныш унитарный казенный
предприятий.

Газетым редакцийыште погымо да верстатлыме,
«СТРИНГ» ИПФ ООО-што ямде оригинал-макет гыч са-
адресше: 424006, Йошкар-Ола, Строитель урем, 95.

Газетым Массовый коммуникаций
сферыште да культур наследийым ара-
лымаште законодательством шуктен шо-
гымым эскерыше Федеральный службын
Приволжский федеральный округысо уп-
равленийыштыже регистрироватлыме.
Номер – ПИ №ФС 18-1999,
2005 ий 10 февральыште
пуымо.

0+

Печатьыш пуымо жап – 14-00,
фактически – 13-00.
Ак – кутырен келшыме
почеш.

Авторын да редакцийын шо-
нымашыш түрлö лийын кер-
тыт. Серыш-влак мөнгеш огыт
коллат.

Редакцийын да издательын
адресше: 424006, Йошкар-Ола,
СССР Вооружённый Вийын 70-ше
идалыкше урем, 20.